

СУЧАСНІ ПОЕТИЧНІ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ВЗАЄМИНИ

У статті йдеться про важливі видання польської поезії в Україні – в оригіналі й перекладі, починаючи з 90-х років минулого століття і до нині, про особливості цієї поезії, її зв'язок з українськими реаліями та її вплив на українських творців. З іншого боку, йдеться про вплив сучасної української поезії на польську. Наведені вірші кількох сучасних польських поетів, у яких присутня українська тематика.

Ключові слова: зближення, манера письма, духовні зв'язки, Герберт, Бартиньський, Гарасимович, Михальський.

The article discusses the important publications of Polish poetry in Ukraine, both in original and translation, since the 90s of the last century to now, the features of this poetry, its ties with the Ukrainian realities and its impact on the Ukrainian authors. On the other hand, it concerns the impact of contemporary Ukrainian poetry on the Polish poetry. The article contains the poems of several modern Polish poets, in which a Ukrainian theme is present.

Key words: convergence, manner of writing, spiritual ties, Herbert, Bartyński, Garasymowycz, Mykhalsky.

W artykule opowiada się o ważnych publikacjach polskiej poezji na Ukrainie – w oryginale i tłumaczeniu, poczynając od lat 90-tych ubiegłego stulecia do dziś, o osobliwościach tej poezji, jej związkach z ukraińskimi realiami i jej wpływie na twórców ukraińskich. Z drugiej strony, chodzi o wpływ współczesnej poezji ukraińskiej na polską. Przytoczono wiersze kilku współczesnych poetów polskich o tematyce ukraińskiej.

Słowa kluczowe: zблиzenie, maniera pisanania, związki duchowe, Herbert, Bartyński, Harasymowicz, Michalski.

Значне поживлення польсько-українських поетичних взаємин відбулося на початку 90-х років. Звичайно, окремі відомі поети обох країн і в 80-х роках досить активно співпрацювали і спілкувалися. Але саме на початку 90-х у цих взаєминах з'явилося, так би мовити, друге дихання. Багато хто в нових умовах чекав взаємовигідного зближення двох слов'янських народів-сусідів і на цьому тлі – поетичного розвитку українського слова вдома і на польських теренах, особливого впливу поезії на суспільне життя. Зацікавленість художньою літературою, в тому числі й польською, тоді ще була масовою, багато хто читав польською і в Києві, не кажучи вже про Львів. До того ж, наша читацька аудиторія була не тільки великою, а й освіченою. Однак духовний запит на сучасну польську поезію відставав від пропозиції. Найвагомим, широко знаним на той час і важливим джерелом її була двотомна «Антологія польської поезії» (1979) з передмовою Ярослава Івашкевича, до видання якої доклали багато зусиль і Микола Бажан, і Дмитро Павличко. Упорядник першого тому Валерія Ведіна, другого – Юлія Булаховська. Більшість представлених у виданні поетів народилися до ХХ століття. Та все ж тодішня ідеологічна цензура вплинула на те, що до нього не ввійшли твори Віслави Шимборської, перекладені Ліною Костенко, а також вірші Чеслава Мілоша, Збігнева Герберта, народженого у Львові, не включили також інших

поетів нової генерації, які стали добре знайомими в польській поезії після II Світової війни. А на той час польська поезія дуже змінилася: майже повністю відмовилася від рими, від чіткої ритмічної організації вірша, яка раніше була основою поетичної виразності; поетичні рядки ставали більш ритмічно уповільненими, наближеними до прозового звучання на взірць західної або американської поезії. До речі, такі форми в українській поезії були в талановитих поетів-постшістдесятників, наприклад Віктора Кордуна, Василя Рубана та ін., але тоді ці вірші не стали такими природними для українського вуха, їхне сприйняття масовим читачем чи слухачем здобувається поступово й досі, хоча ця манера письма притаманна низці наймолодших наших поетів, які входили в літературу в середині 90-х років ХХ ст. і входять у 10-х роках ХХІ ст.

У Польщі ж нині навпаки. Важко, наприклад, сприймаються сучасні вірші, написані ямбом чи хореєм, окрім віршів для дітей і текстів для пісень. Пам'ятаю виступ Чеслава Мілоша 2000 року в Ягеллонському університеті. На запитання студентів він відповів, що його вухом, звикле до американської поезії, вже важко сприймає вірші Анни Ахматової – вони здаються надто ритмічними і римованими. А в нього самого в збірці «Три зими» (1936) можна знайти такі вірші. Отже, багато чого змінилося в польській поезії.

Поетія після 1945 року звільнилася від значного впливу російської поезії «срібного» віку, від впливу поетів-символістів, хоча надовго по них залишалась ностальгія. Особливо у тих знаних польських поетів, які навчалися у московському Літературному інституті. Більшість сучасних польських поетів не послуговується класичними поетичними формами, дехто навіть засвоїв прагматичну американську манеру письма, хоча це всім їм і не заважає високо цінувати класичні поетичні рядки А. Міцкевича або Ю. Словацького. А щодо української поезії, то багато польських дослідників схиляються до думки, що на неї найбільший вплив має традиція. Наприклад, у передмові до дуже об'ємної «Антології української поезії» (1976) польською мовою Степан Козак і Флоріан Неуважний, зокрема, писали: «Дуже істотною і такою, що залишається досі особливістю української поезії є залежність її від народної творчості, яка проявляється набагато сильніше, ніж в інших слов'янських народів. Тож і сприйняття рідної поезії масовим читачем має свої особливості.

На початку 90-х років, на порозі української державності і незалежності, з'явилися інші форми спілкування польських та українських поетів, крім відряджень знаних письменників на міжнародні форуми, що проводила Спілка письменників України. У Львові, напевно, було більше контактів з польськими поетами. А в Києві важливою ініціативою групи письменників було, зокрема, створене польське культурне товариство «Білий птах». Очолив його тоді письменник і перекладач Леонід Чалدرانян. Ми хотіли започаткувати неформальні контакти з польськими письменниками. Спочатку – з вроцлавськими, серед яких ініціативу в свої руки взяв Станіслав Сроковський. Планували запрошувати до Києва польських творців і, в свою чергу, гостювати в них, займатися взаємними перекладами, вивчати мову. Частково це було здійснено: для декого з нас це був хороший поштовх, щоб займатися перекладацькою справою, польсько-українськими літературними контактами. Я, наприклад, гостював у Вроцлаві в польського поета і прозаїка Казимира Кошутського, який народився у Львові. Допомігав йому перекладати новели Григора Тютюнника, сам перекладав з його допомогою вірші Станіслава Сроковського, ксьондза Твардовського і самого Кошутського, з'ясовував нюанси польської поезії. Потім він приїжджав до Києва. Таке ж спілкування було і з польським критиком та перекладачем Вальдемаром Смацем.

1991 року у Польщі на Підляшші відбувся фестиваль «Польща і Україна на стику культур», на якому С. Сроковський і В. Смац презентували їхню антологію сучасної української поезії «Чорнобильський автограф» у власних перекладах. Були на тому дійстві Леонід Чалدرانян, Микола Рябчук, Антонія Цвид, Наталка Поклад, інші наші літератори. А згодом ті ж перекладачі видали антологію «Українські вірші про кохання». Чимало її примірників було подаровано українським письменникам у Києві. Відтоді поляки декого з нас, поетів, особливо тих, хто перекладав, почали запрошувати на міжнародні поетичні імпрези в Познані, Варшаві, Любліні, Жешові, інших містах. У кожного з перекладачів та поетів тепер своя дорога. Трапляються в Польщі, хоч і рідко, зустрічі, де ширше вдається представити українську поезію. Так, у квітні 2008 року українські поети були почесними гостями на зустрічі «VIII Світовий день поезії під егідою ЮНЕСКО», який у Варшаві проводить поет Олександр Навроцький.

У польському часопису «Поетія сьогодні» були представлені твори у перекладі 16 поетів – від Івана Драча до наймолодшої Олеси Мудрак. Варто сказати також і про II Світовий конгрес перекладачів польської поезії у Кракові 2008 року, на якому українська делегація літераторів, очолювана нашим видатним поетом і перекладачем Дмитром Павличком, налічувала 11 літераторів і була там другою за чисельністю; серед наших учасників більшість була молодого або середнього віку.

Наприкінці 80-х років минулого століття відбулося поживавлення польсько-українських поетичних взаємин. Цьому сприяли процеси демократизації як у Польщі, так і в Україні. Дала поштовх розвою двосторонніх літературних контактів постанова Кабінету Міністрів України 1993 року про видання літератури мовами національних меншин. Польською поезією і прозою почало опікуватись львівське видавництво «Каменярь» (директор Д. Сапіга). Були започатковані двомовні видання, які внесли зміни в підході не лише до перекладу творів, а й їхнього упорядкування, адже всі мовні та художні недоречності ставали очевидними підготовленому читачеві, який володів польською мовою і міг порівнювати тексти оригіналу та перекладу. Такі видання викликали широке зацікавлення, привернули увагу науковців, стали корисними для студентів полоністичних кафедр і курсів, польських товариств, критики могли скласти власну думку з усіх аспектів пе-

рекладу. Ці книжки швидко розходились, охоче обговорювались на літературних вечорах. Вони були цікавими не тільки польським фахівцям, а й пересічним полякам, адже мало хто з них сьогодні володіє українською мовою. А ще ж треба взяти до уваги те, що поетична мова має інтелектуальну планку, значно вищу від побутової. Говорячи про всі ці речі, я ніскільки не хочу применшити значення одномовних видань у царині українського перекладу. Серед нових видань є ряд знакових, наприклад, антологія Дмитра Павличка «50 польських поетів», книга перекладів Романа Лубківського «Юліуш Словацький. Срібний міф України», антологія Анатолія Глуцака «Польський літературний вітраж», книжки перекладів поезій Юліуша Словацького і Ярослава Івашкевича в упорядкуванні Ростислава Радишевського, які вийшли у видавництві «Бібліотека Українця», книжка перекладів вибраних поезій Кароля Войтили, яка побачила світ у видавництві «Українська ідея» та низка інших видань, що мають значну художню вартість.

Але повернуся до двомовних поетичних перекладних видань видавництва «Каменяр». Серед них поезії А. Міцкевича, Ю. Словацького, Ю. Лободовського, З. Герберта, Тадеуша Ружеви́ча, Анджея Бурси, над якими працювали різні перекладачі. Там побачили світ і мої книжки перекладів: перше видання двомовної антології сучасної польської поезії «Тому що вони суцї», вибрані твори Чеслава Мілоша, Кароля Войтили, а в співавторстві з Наталею Сидяченко – твори Віслави Шимборської. До другого двомовного видання сучасної польської поезії, яке я упорядковував, доклали зусилля ще дев'ять перекладачів. Ці та інші книжки ставали основою для багатьох творчих вечорів і в Польщі, і в Україні, навчань студентів відповідного фаху, матеріалом для критичних статей у виданнях обох країн, студентських рефератів, дипломних робіт і просто для зацікавлених читачів. Сюди можна було б додати двомовні книжки видавництва «Етнос», наприклад, «Співачки зорі провідної. Леся Українка і Марія Конопніцька» – Леся Українку Ярослава Павлюк переклала на польську, а М. Конопніцьку – українською мовою. Згадаємо книжку вибраних поезій Яна Твардовського «Треба йти далі або прогулянка сонечка» у перекладі Т. Черниш і С. Єрмоленка (видавництво «Кайрос»), та книжки інших видавництв. Усі вони сприяли польсько-українським літературним взаєминам, певною мірою могли впливати на творчу манеру пись-

ма деяких молодих українських поетів. А коли є суто людські й творчо-поетичні взаємини, то вони спричиняють і поетичні взаємовпливи: сильно або маловідчутні, прямі чи опосередковані. І в самій Україні багато поетично обдарованих людей пише вірші польською мовою. Це засвідчує хоча б антологія релігійної поезії «Навемус парам» («Каменяр»), яка присвячена візитові папи Івана Павла II. Вона містить вірші 37-ми авторів! Усі вони написані поляками, що проживають в Україні.

Тож у власних творах українських поетів-перекладачів з'являються теми, нав'язані польською поезією і польською реальністю, особливі художні засоби, наприклад, для розкриття релігійних почуттів; можна побачити формальні нововведення, зокрема, спроби будувати вірша без розділових знаків, хоча все це прийшло до нас не тільки з польської літератури, а й з інших європейських поезій. Є багато спільних хвилюючих тем для обох слов'янських літератур, не кажучи вже про теми загальнолюдські, наприклад, тему мови. Згадаймо хоча б поезію Чеслава Мілоша «Моя вірна мова» і «Ars poetica?» або цикл Кароля Войтили, написаний поетичною прозою «Думаючи про Вітчизну», перекладений Дмитром Павличком, Віктором Грабовським, Надією Степулою, мною, можливо, й іншими українськими літераторами, про яких я зараз не знаю. А скільки на такі теми написано віршів в українській поезії – важко й перелічити.

Як щодо української теми в сучасній польській поезії? Наскільки вона не дає спокою польській музі? Звичайно, минули часи, коли в польській поезії існувала славнозвісна «українська школа», коли захоплення козацькими легендами і спільною історією на безмежних теренах українських степів, а також українськими мелодіями, панувало в серцях багатьох поляків. Сьогодні певні сентименти до української теми, пробуджені й літературною класикою, і новітніми нашими взаєминами у польських творців залишаються, хоча центр літературного притягання зміщується вбік заходу.

Отже, згадаю кількох таких особистостей, насправді знаю їх і перекладаю значно більше.

Поет Анджей Бартинський мешкає у Вроцлаві. Народився у Львові 1934 року. Тоді в дитинстві, під час війни, він втратив зір.

Зрозуміла ностальгія поетичних рядків у збірці «Повернись, бо черешні...», присвяченій Львову, бо лише тут, у дитинстві, поет бачив світ. Ця книжка народилася після його від-

відин Львова 1996 року. Її вірші приправлені дешицею іронії, поетичною грою слів, оповиті відсвітами далекого за часовою межею родинного гнізда: «Серед прекрасних слів / я чую Львів / Львів наче кілька левів / а лев це володар (із вірша «Пан радник»). В іншому вірші пише: «Птахи у думках заспівали /засвітилося сонце зі Львова / і стислося серце дитинства / й чогось захотілося знову.

У своїх віршах А. Бартинський поєднує римовані рядки з неримованими, здебільшого, уникає розділових знаків. Цікавий своїм ритмом, оптимізмом, поетичними фігурами і фантазією.

Думаючи про Анджея Бартинського, повертаюся думкою до великого польського поета Збігнева Герберта, який теж народився у Львові, лише на десять років раніше. У березні 2002 року у Львові відбулася міжнародна конференція, присвячена З. Герберту. Я зберіг запис того, що сказала сестра поета Галина Герберт-Жебровська, коли відкривали пам'ятну дошку на фасаді родинного будинку поета:

«Дякувала Богу, що дожила до цього дня. Яка я щаслива! Жаль, що не дожив до цієї події мій брат, але така доля митця: нерідко винагорода приходить уже після смерті... Хотіла підкреслити дві речі: Львів насамперед є містом дитячих років Герберта. Відомо, що щасливе дитинство має значення для всього життя... Людина, яка мала щасливе дитинство, вірить, що життя може бути прекрасним, а світ безмежно цікавим. Таке дитинство мав і Герберт у Львові».

Мій переклад вірша З. Герберта «Мое місто» закінчувався так: «щоночі/ стою босо/ перед зачиненою брамою/ мого міста». Це ще раз підкреслює, що роки дитинства є найдорожчими для людини. Ось чому вони знаходять особливо зворушливе втілення в творчості поетів. Для З. Герберта цим містом був Львів. І Львів залишається найдорожчим містом для Анджея Бартинського.

Десь п'ять-шість років тому, під час Варшавської осені поезії в Польщі, зі своїми колегами я відвідав Чеханов. Голова місцевої письменницької організації Тереза Качоровська подарувала мені поетичну збірку, яку підготувала з місцевими літераторами, – «Львівські ремінісценції». Уже в самій назві бринить камертоном смуток спогадів, жаль. У своїй передмові Ева Стангородська пише, що хотіли повідати автори, що їм приносило біль і смуток, а що чарувало, підносило душу. Містить книжка твори десяти авторів – це короткі публіцистичні спогади, ві-

рші, репродукції картин, які розповідають про Львів та землі українського Поділля. Автори пишуть, що, зустрічаючись у Львові з його мешканцями, бачили багато бідності, сірості, болю, тому значною мірою розвіялись їхні романтичні очікування від зустрічі з містом. Однак розвіялися не до кінця Прекрасні пейзажі Подолу піднесли душу, пом'якшили той смуток у серці. Прочитане в цій книжці спонукало мене до роздумів. Мусимо краще дбати про збереження всього, що нам дано Богом та історією, більше піклуватись про просту людину.

Пригадую давню зустріч у Варшаві з польською поетесою Марією Лотоцькою на Варшавській осені поезії. Виявилось, що пані Марія народилася у Львові в українсько-польській родині. Її батько – українець, мати – полька, католичка, дядько (стрий) – відомий український письменник Антон Лотоцький (1881-1949 рр.). Письменник був автором багатьох творів для дітей та юнацтва. Чимало його сюжетів жилилися фантазією народних казок і легенд. І хоч до них був неабиякий інтерес у підлітків та юнацтва, радянська критика все ж робила закиди А. Лотоцькому, вигадуючи такі «гріхи», як схильність до націоналістичної романтики, дидактизм, релігійне моралізаторство. Пані Марія запам'ятала його чотирирічною дівчинкою, як він біля печі грів руки і гладив її голову...

Марія Лотоцька прочитала мені свій вірш «Україна», присвячений пам'яті стрія. Той вірш у мене не зберігся, але залишився мій переклад українською мовою. Є в ньому такі рядки:

* * *

О Україно,
земле стражденна,
над тобою хмари плинуть,
але ти, як фенікс, розправиш крила.
О Україно,
вільності пісне,
хлібом і сіллю Польщу вітаєш,
бо ви з нею сестри.
О Україно,
земле любові...

1999 року у Краківському видавництві «Офіцина Конфратерні Поетів» Яцека Любарта Кшисіци побачила світ у моєму упорядкуванні невелика за обсягом поетична збірка, до якої ввійшли по три вірші в оригіналі та перекладі 10 краківських поетів. І відповідно – десяти українських. У її підготовці взяло участь кілька українських і польських перекладачів. Відбулися зустрічі, презентації, спілкування як у Києві,

так і в Кракові. Були в книжці також мої переклади віршів Єжи Герасимовича. Він тоді вже хворів. Ми не зустрічалися.

Невдовзі поштою я отримав від нього вірші, а також лист, у якому поет, зокрема, писав: «Оскільки я, за станом здоров'я, не буду присутнім на зустрічі поетів Польщі та України, пропоную Вам, як поетові й перекладачеві, і поезії, котрі, можливо, вас зацікавлять...»

Моїм дідом був простий селянин із Верховини в Стрийському повіті. До міста Стрия, де ми жили, йшов колись цілий день босий, несучи в руках чоботи, які одягав лише в передмісті. Десь там, на давній вулиці Львівській, можливо, є наш дім з великим садом. Мій батько був кадровим майором Війська Польського. Я, природно, почуваю себе поляком, який, можливо, від діда успадкував любов до Бескидів і церков...».

Є. Герасимович народився 1933 року в Пулавах. Він автор понад 50 поетичних збірок. Я давно прочитав книжку Є. Герасимовича «Кохання в горах», яку отримав від поета пам'ятного 1999 року. Ліс, гори, полонини, трави, місяць, церква, птахи, кохана, зорі – набувають глибокого символічного звучання і значень архетипів, якими автор творить свій світ. Цей світ він глибоко відчуває в усій його неперевершеній гірській красі та єдності зі співучими переливами птахів, грою світла, настроєм закоханості й своєї минулості на тлі вічних вершин. І цей світ особливо близький українській душі.

У книжці поет емоційною пам'яттю сягає першоджерел дитячої свідомості, екстраполює думку і до фінішного для себе майбутнього часу.

Цей фінішний час, рано чи пізно, приходиться до кожної людини. Прийшов він і до Єжи Герасимовича. Але пам'ять про нього освітлює шлях до наснажених неповторним гірським колоритом, тонкими ліричними почуттями до природи й коханої у віршах поета.

ІВОЛГА

У золоту вбралась іволга сукню
накинула крил чорну куртку

Листяна флейта засипала буки

Щебече виспівує світло
над яром провеснені звуки

Та це лиш за птахом
подзвін повітря

На початку вересня в Кременці відбулася міжнародна зустріч «Діалог двох культур 2010». Вона була присвячена 201-й річниці від дня народження Юліуша Словацького. Це дійство було організовано Обласним літературно-меморіальним музеєм, який очолює Тамара Сеніна, а також Національним музеєм Пшемисьльської землі Республіки Польща: делегація на чолі з директором цього польського музею поетом Маріушем Ольбромським також прибула в Кременець. Були також українські письменники, літературознавці, краєзнавці, історики. На початку зустрічі пролунало слово Романа Лубківського, згодом були виступи польських і українських науковців. Директор Музею Словацького в Кременці поетеса Тамара Сеніна познайомила присутніх із двома виданнями, підготовленими в її музеї, упорядником яких вона була. Це «Листи до матері» Юліуша Словацького, вибрані за кременецькими мотивами та перекладені з польської Маргаритою Гецевич, і двомовна книга «Юліуш Словацький. Поезії в українських перекладах». Але був пошанований достойно і Тарас Шевченко. Одним із перших біля його пам'ятника прочитав свій вірш «В дорозі до Канева – зустріч з поетом» поет з Любліна Вальдемар Михальський, редактор відомого журналу «Люблін», твори якого у перекладі Людмили Сірик увійшли до другого видання нашої двомовної антології «Тому що вони суцї». Серед них вірші «Волинь крізь сон», «Володимир Волинський», що свідчить також про те, які міцні духовні зв'язки цього поета з Україною.

Хочу згадати також Ванду Голембську, поетесу з Полоцька, твори якої також увійшли до нашої антології. Серед них багато на українську тематику. Наприклад, «У домі українки тьоті Дуні», «У саду Галини та Івана в Україні», «Портретунок», «Відвідини» та інші. Вона є полькою, але всім серцем полюбила Україну і чекає літа, аби приїхати до своїх друзів.

Тож, можливо, українська школа в польській поезії не лише в минулому, а й у прийдешньому. І роль поезії залишається дуже важливою в інтеграційних культурних процесах майбутнього.